

**Vineta Poriņa, Dr. philol.,
Latvijas Okupācijas muzeja vadošā pētniece**

Ideoloģija latviešu kā dzimtās valodas mācību grāmatās otrās padomju okupācijas laikā

Referātā analizēti ideoloģijas dažādie izpausmju veidi Latvijas PSR izdotajās latviešu valodas mācību grāmatās, sākot no otrās padomju okupācijas laika posmā no 1946. līdz 1986. gadam, kā arī šīs ideoloģijas sekas mūsdienās.

Latvijas skolu sovjetizācija sākās uzreiz kopš otrās padomju okupācijas sākuma. Padomju sovjetizācijā un ideoloģizācijā galvenā loma ir skolai, jo īpaši – pamatskolai un vidusskolai, tāpēc ka skola jaunāko paaudzi sasniedz tās attīstības laikā, kā arī tāpēc, ka skola var izolēt no daudzām privātās dzīves ietekmēm izglītībā (no padomju ideologu viedokļa, piemēram, vecvecāki, kuri pieredzējuši Latvijas uzplaukumu starpkaru periodā, tika uzskatīti par bīstamākiem, nekā radiostacijas *Radio Brīvā Eiropa* vai *Amerikas Balss*): ir paredzēts, ka skola un īpaši – oktobrēnu, pionieru un komjauniešu organizācijas *izlabo* ģimenē ieliktās vērtības. Tas lielā mērā tiek darīts arī ar mācību grāmatu palīdzību, tostarp – ar latviešu valodas gramatiku palīdzību.

Referātā analizētas latviešu kā dzimtās valodas mācību grāmatas, sākot ar pirmsskolas ābecēm, jo arī tās ir ideoloģizācijas spilgtas liecinieces: kā uzskatīja padomju okupācijas laika ideologi, padomju cilvēks jeb *Homo Sovieticus* bija jāšāk veidot jau agrīnā vecumā – jo agrāk, jo veidošana notiek efektīvāk.

Otrās padomju okupācijas laika latviešu valodas mācību grāmatas no dažādiem aspektiem ir analizējusi Dzidra Barbare, Dzidra Cīrule, Dzintra Paegle, Diāna Laiveniece, Normunds Dzintars u. c. valodnieki. Savukārt Latvijas PSR izglītības sistēmas sovetizāciju pētījusi vēsturniece Daina Bleiere.

Ideoloģija ir uzskatu un ideju sistēma, kas ir pamatā politiskas vai sabiedriskas darbības programmām un vairāk vai mazāk atspoguļo kādas grupas vai šķiras ideālus un intereses. Padomju vara balstījās uz valsts vadītāju izstrādāto ideoloģiju, kura ar propagandas palīdzību dažādos veidos sabiedrībai tika indoktrinēta.

Oklahomas Universitātes lietuviešu izcelsmes profesors Vitas Stanlijs Vardizs ir analizējis Padomju Savienības ideoloģijas maksimuma un minimuma programmu (Vardyž,

1968). Ideoloģijas maksimuma programma ietvēra padomju sociālās inženierijas un padomju tautas veidošanas mērķus – jaunā padomju cilvēka – *Homo Sovieticus* – izveidi, un vienas tautas – padomju – tautas radīšanu ar vienu dzimto – krievu – valodu. Lai to panāktu, bija iecerēts, ka PSRS dažādās tautas labprātīgi asimilēsies, kļūstot par krieviem. Asimilācija, kā bija iepļānots, notiktu tā saucamā *kausējamā katla* apstākļos, kuri tika radīti ar ekonomiskajiem, demogrāfiskajiem un politiskajiem līdzekļiem. Šādi *kausējamie katli* tika izveidoti arī Baltijas valstīs. Ideoloģijas minimuma programma paredzēja ātrāk sasniedzamus mērķus, t. i. – padomju patriota izveidi, kas ir atsaucīgs partijas direktīvām un uz partiju orientēto sabiedrību uzskata par savējo un par pārāku, nekā pats indivīds. Ideoloģijas minimuma programma ir arī skolu latviešu valodas mācību grāmatās ietvertā kolektīvisma tematikas pamatā. Otrais minimuma programmas mērķis – ar dzimtās valodas un *mazās dzimtenes* (PSRS atsevišķo republiku apzīmējums, kas bija jālieto tās iedzīvotājiem) institūciju palīdzību mainīt prioritātes, par galveno sākot uzskatīt tādu valsti, kur visu organizējošā un dominējošā ir Krievija. Pēc Otrā pasaules kara jau oficiālā līmenī krievu sociālistiskās nācijas statuss starp citām nācijām tika pasludināts kā *primus inter pares*. Tas palika spēkā arī pēc J. Staļina nāves. Lai radītu šo reverso situāciju, tika nolemts to paveikt ar divvalodības palīdzību un subordināciju krievu tautai. V. S. Vardizs jau 1968. gadā uzsvēra to, ka PSRS tika radīta, lai atjaunotu bijušās caristes provinces/malienes ar komunistiskās varas palīdzību, tāpēc partijas ideoloģija vienmēr bija pakļauta šiem nosacījumiem un atspoguļoja tikai Kremļa politiskās vajadzības.

Latvijas PSR izdotajās latviešu valodas mācību grāmatās padomju okupācijas varas ideoloģija gan saturiski, gan vizuāli tiek iekļauta pievilcīgi, pat sirsnīgi, izmantojot visdažādākās metodes. Piemēram, tie izmantotas klišejas: *vadonis (Staļins, Ļeņins)–tēvs, karavīrs – miera draugs, miera sargs un bērnu uzticamākais draugs* (skat. attēlu).

pēckara imigranti – draudzīgā brāļu saime. Grāmatu tekstos tiek veidotas kolokācijas – *miera sardze, darba uzvaras, tautu tēvs, Ļeņina mazbērni, varoņu cilts, neskartās zemes, jauncelsmes darbs* u. tml.

(Lubāniete Z., Bērze A., Vuškalne L. Lasāma grāmata 1. klasei, 1958. g.)

Ideoloģizācijas paraugus vai piemērus pētījumā analizējot tematiski, redzams, ka ideoloģijas galvenās tematiskās līnijas latviešu valodas mācību grāmatās ir šādas:

- 1. Padomju tauta, kas attēlota kā pārcilvēcisks spēks jeb supervara, pasaules pārveidotāja, miera sargs, visu pasaules grūtdieņu aizstāve.**

(Ābece 1. klasei, 1977. gads)

(Ābece 1. klasei, 1957. gads)

Tas arī bija viens no Aukstā kara tematiem: piemēram, 1. klases ābecē iekļauts stāsts par bērnu no imperiālistiskas valsts, kuru kuģī uzņem padomju jūrnieki un kurš nekad dzīvē nav sēdējis pie galda vai arī par aģitatoru, kurš stāsta par imperiālistu paverdzinātiem afrikāņiem (skat. attēlu).

Lasītprasmes apguve

254. uzdevums. Apskatiet zīmējumus!

Izlasiet teikumus!

Kieģeļu rūpniecā tēvocis Kuģinieks gatavo kieģeļus.
Uģis iedeva Sargim kliņģeri.
Aģitpunktā aģitators Smilģis stāsta par nēģeru grūto dzīvi.

Sakārtojiet teikumus zīmējumu secībā!
Norakstiet teikumus!
Pasvītrojiet mikstināto līdzskani ģ!

P a r a u ģ s. Aģitpunktā aģitators Smilģis stāsta par nēģeru grūto dzīvi.

11 — 2677 161

(Ābece 1. klasei, 1956. gads)

2. **Militarizācija (padomju armija, parādes, demonstrācijas) un disciplinēšana**, t.sk. – oktobrēnu, pionieru, komjauniešu organizācijas, - kuras vēstures pētījumos nereti tiek uzskatītas par nozīmīgāko ideoloģijas instrumentu; ierindas skates, arī revolūcijas un kara notikumu slavinājums. Procentuāli liels īpatsvars no visiem ideoloģizācijas piemēriem latviešu valodas mācību grāmatās ir tieši militarizācijas paraugi.

Lietvārdu un darbības vārdu skaitļu apguve

		<p>Uzrakstiet atbildes uz jautājumiem un pasvītrotiet darbības vārdus! Pēc tam izstāstiet tūdu stāstiņu par sevi!</p> <p>Uz kuriem aizgāja zēns? Ko viņš nopirka pie kases? Kur zēns iekāpa? Ko darīja zēns vilcienuā? No kurienes zēns izkāpa? Kur zēns gāja? Kur zēns iegāja? Ar ko zēns sasveicinājās?</p>
		<p style="text-align: center;">35. Darbības vārdu skaitlis.</p> <p>325. uzdevums. Apskatiet zīmējumus! Salīdziniet tos!</p>
		<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="width: 45%;"> </div> <div style="width: 45%;"> </div> </div> <p>Atbildiet uz jautājumiem!</p> <p>Ko dara karavīrs? Ko dara zēns? Ko dara lidmašīna?</p> <p>Ko dara karavīri? Ko dara zēni? Ko dara lidmašīnas?</p>
<p>Paraugs. Viens kareivis – divi kareivji.</p> <p>Lietvārdiem ir divi skaitļi: vienskaitlis un daudzskaitlis. Lietvārds vienskaitli ir tad, ja runā par vienu priekšmetu. Lietvārds daudzskaitli ir tad, ja runā par diviem un vairāk priekšmetiem.</p>		<p>326. uzdevums. Izlasiet teikumus! Nosakiet, cik darītāju ir katrā teikumā!</p> <p>Es skatos pa logu. Pie mūsu mājas stāv automašīna. Braucēji iznāk pa mājas durvim. Viņi iesēžas automašīnā. Soteris iedarbina automašīnu. Automašīna aizbrauc.</p> <p>Darbības vārdiem ir divi skaitļi: vienskaitlis un daudzskaitlis.</p> <p>Ja darbību dara viens darītājs, tad darbības vārds ir vienskaitli.</p> <p>Ja darbību dara vairāki darītāji, tad darbības vārds ir daudzskaitli.</p> <p>327. uzdevums. Izlasiet stāstiņu! Atrodiet darbības vārdus un nosakiet to skaitli! Izrakstiet teikumus ar darbības vārdiem vienskaitli. Pasvītrotiet darbības vārdus ar darītāju!</p> <p style="text-align: center;">Uz pionieru salidojumu.</p> <p>Ļaudis stāv ielas malā. Pa ielu solo pionieru vienība. Pa priekšu iet bundzinieks. Tad nāk karognesējs. Karogs vēja plīvo. Pionieri solo braši. Ielu krustojumā milicis aptur kustību. Viņš atbeivis ceļu pionieru vienībai.</p> <p>Paraugs. Pa ielu solo pionieru vienība.</p> <p>328. uzdevums. Izlasiet stāstiņu! Atrodiet darbības vārdus un nosakiet to skaitli! Izrakstiet teikumus ar darbības vārdiem daudzskaitli! Pasvītrotiet darbības vārdus un darītājus!</p> <p style="text-align: center;">Uz mājām.</p> <p>Mans tētis strādā rūpnīcā. Es eju uz rūpnīcu viņam pretim. Pa rūpnīcas vārtiem iznāk strādnieki. Viņi skali sarunājas. Es apveicinos ar tēvu. Mēs ejam uz mājām. Mēs stāstām viens otram šodienas notikumus. Pārijas nāk mums pretim. Tētis viņus sveicina. Arī es paceļu cepuri.</p> <p>Paraugs. Pa rūpnīcas vārtiem iznāk strādnieki.</p>

(Latviešu valodas mācība 2. klasei, 1948. gads)

 <p>Ielaidiet jautājumus! Izlasiet vārdus starbos!</p> <p style="text-align: center;">Kas?</p> <p>Lielais Tēvijas karš Padomju Armija padomju karavīri</p> <p style="text-align: center;">Ko darīja?</p> <p>cinijas atbrīvoja uzvarēja</p> <p>107. uzdevums. Lasiet teikumus un izlasiet darbības vārdus. Nosakiet, kas atbild uz jautājumiem. Vārdiem piebaidiet no teksta dotajiem jautājumiem.</p>	<p>Bija Lielais Tēvijas karš. Padomju karavīri varonīgi... (ko darīja?) frontē. Viņi... (ko darīja?) Daiventi no iebrucējiem. Padomju Armija... (ko darīja?) le- naidniekus.</p> <p>Uzrakstiet teikumus bez jautājumiem! Pasvītrotiet vārdus, kas atbild uz jautājumiem ko darīja?</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px 0; text-align: center;"> <p><i>Padomju Armija</i></p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px 0; text-align: center;"> <p><i>Lielais Tēvijas karš</i></p> </div> <p>Paraugs. Bija Lielais Tēvijas karš. Padomju karavīri varonīgi cīnījās frontē.</p> <p style="text-align: center;">Darbs atbilst</p> <p>108. uzdevums. Ielaidiet jautājumus! Ielaidiet vārdus starbos!</p>
--	---

(Latviešu valoda 1. klasei, 1956. gads)

Lietvārdu un īpašības vārdu dzimtes, skaitļu un vārda sastāvdaļu apguve

257. uzdevums. Izlasiet stāstiņu! Atrodiet lietvārdus un nosakiet to skaitli! Izrakstiet lietvārdus vienskaitli!

Sapieri.

Katram sapierim bez šautenes ir arī lāpsta, cirvis un kaplis. Ienaidnieka apšaudes ugunī sapieri ceļ ejas, slēptuves, blindažas un ierakumus. Šis darbs prasa vīrišķību, attapību un varonību.

Paraugš. *Lietvārdi vienskaitlī: sapierim, ...*

262. uzdevums. Izlasiet stāstiņu! Izrakstiet lietvārdus un nosakiet to dzimti un skaitli! Pasvītrojiet lietvārdos garos patskaņus!

Sardzē.

Karavīrs stāv sardzē. Rokās viņam ir šautene. Sargs vērīgi lūkojas uz visām pusēm. Viņš ierauga ienaidnieka izlūkus. Viņš izsauc sardzes priekšnieku. Karavīru nodaļa ielenc ienaidniekus un saņem tos gūstā.

Paraugš. *Sardzē — siev. dz., viensk.*

49. uzdevums. Norakstiet stāstiņu! Pasvītrojiet saliktos vārdus un ar svītrīņu sadaliet to sastāvdaļās!

Parādē.

Pa laukumu aizsoļo karavīri. Aiz tiem brauc automašīnas ar lieltgabaliem. Tad garām aizdārd tanki. Laukumu pārlido lidmašīnas. Karaspēkam seko bezgala garā arbaļaužu rindas.

Paraugš. *Pa laukumu aiz-soļo kara-vīri.*

305. uzdevums. Izlasiet stāstiņu un daudzpunktu vietā rakstiet pareizas īpašības vārdu galotnes!

Pie Staļingradas.

Pie Staļingradas notika sīv..., neatlaidīg... cīņas. Ienaidnieks meta uz varonīg... pilsētu smag... bumbas. Biez..., tumš... mākoņi aizsedza spož... sauli.

299. uzdevums. Izlasiet stāstiņu!

Snaipere.

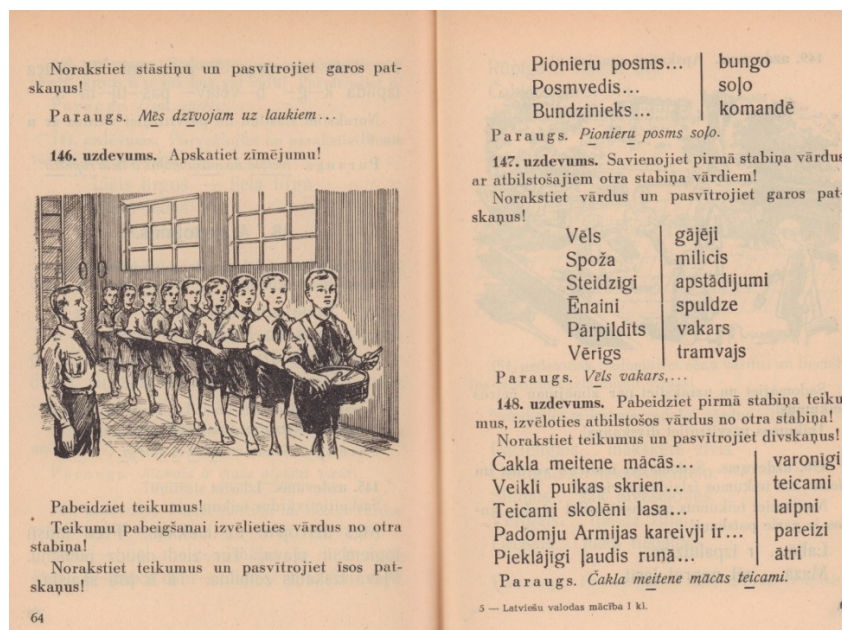
Karaspēka vienībā bija varonīga, neatlaidīga snaipere. Varonīgajai, uzņēmīgajai snaiperi neviens uzdevums nebija par grūtu. Varonīgās, uzņēmīgās, acīgās snaiperes lodes atriebās daudziem ienaidniekiem. Tie mēģināja izsekot varonīgo snaiperi. Bet uzmanīgā, vērīgā snaipere prata labi maskēties.

Uzrādiet īpašības vārdus un nosakiet to dzimti!

Izrakstiet šo pašu stāstiņu par snaiperu (vīr. dz.)! Pasvītrojiet pārveidotos īpašības vārdus!

Paraugš. *Karaspēka vienībā bija varonīgs, neatlaidīgs snaipers.*

(Latviešu valodas mācība 2.klasei, 1948.gads; Latviešu valodas mācība 3.klasei, 1948. gads)

(Latviešuvalodasmācība 1.klasei, 1956. gads)

3. Kolektīvisms iepretim individualitātei.

1940.–50. gadu latviešu valodas mācību grāmatās, salīdzinot ar Latvijā izdotajām mācību grāmatām citos laikposmos, ir maz tekstu ar vietniekvārdu 1. personas vienskaitlī. Tajās galvenokārt vērojami teksti ar 1. personas vietniekvārdu daudzskaitlī. Kolektīvisms kā pretstats individuālismam ir sociālisma un komunisma sabiedrības cilvēku attiecību un dzīvesveida iezīme un morāles princips. Kolektīvisma jēdziens nozīmē personības un kolektīva interešu vienotību. Tas ietver disciplīnu un bezierunu pakļaušanos autoritātēm, kas totalitārā valstī bija ļoti nepieciešams varas mērķu ātrākai un vieglākai sasniegšanai. Piemēram, 1982. gadā atkārtoti izdotajā grāmatā *Latviešu valoda 7.–8. klasei* (autori: Aina Blinkena, Dzidra Cīrule, Ilmārs Freidenfelds u.c.) tekstā divkopu teikumu apguvei iekļauts didaktisks un ideoloģiski spilgts citāts ar kolektīvisma jēdziena būtību: *Ne mirkli nedrīkstam aizmirst par kolektīva nozīmi mūsu dzīvē. Zaudējot kolektīva atbalstu, nevarēsim atrast īsto ceļu.*

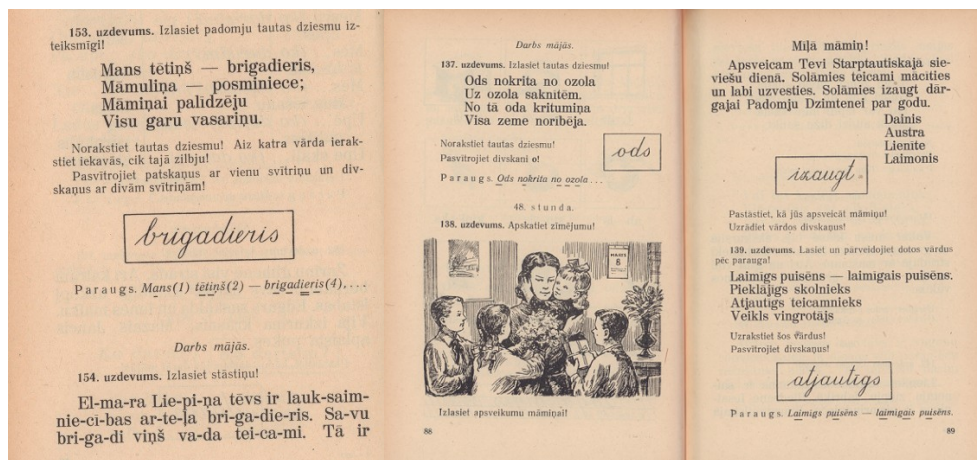
4. Cilvēka atsvešināšana no viņa ģimenes.

Latviešu valodas mācību grāmatās redzams, ka nozīmīguma ziņā ģimene padomju cilvēkam ir sekundāra. Tā atspoguļota tikai kā sagatavotāja, lai cilvēks varētu darboties sabiedrības labā un mirt, ja tas vien būtu nepieciešams.

Padomju iekārta indivīda privāto sfēru mazināja divējādi: 1) gan ar politisko kontroli, 2) gan, pasludinot darbu par primāru, salīdzinājumā ar cilvēka privāto dzīvi: padomju iekārta

nepieļāva privātās dzīves publisku konkurēšanu ar komunistisko partiju. Arī mācību grāmatās līdz pat 1970.gadiem redzams, ka grāmatu attēlos un tekstos nav sirsnīga ģimeniskuma, kā tas bija attēlots starpkaru perioda Latvijā izdotajās mācību grāmatās. Zentas Lubānietes u.c. autoru pirmsskolas mācību grāmatā “Sāksim mācīties!”, kas izdota 1974. gadā, dzejolis, kas sākas ar rindām: *Mīļam tētim roku dodu, ejam svētku parādē [..]* ir pozitīvs izņēmums, salīdzinot ar latviešu valodas mācību grāmatām, kur redzamas oficiālas bērna attiecības ar viņa vecākiem. Māte mācību grāmatās vairs nav ģimenes siltuma glabātāja un pavarda kūrēja. Viņa, pirmkārt, ir strādniece vai kolhozniece – posminiece, brigadiere, pirmrindniece, sociālistiskās sacensības uzvarētāja un ordeņu par labu darbu saņēmēja. Ar to tiek lasītājam zemapziņā tiek nostiprināta pārliecība, ka cilvēkam būt ar ģimeni ir mazāk nozīmīgi vai nenozīmīgi, salīdzinot ar strādāšanu valsts darbā. Zīmīgi, ka Mātes dienu no maina 8. marts – starptautiskā sieviešu solidaritātes diena, kuras rašanās iemesli un mērķis nav izteikti saistīti ar ģimeni un sievieti kā māti.

Padomju tautasdziesmu un vārda dalīšanas zilbēs apguve

(Latviešu valodas mācība 1. klasei, 1956. gads)

(Ābece 1. klasei, 1967. gads)

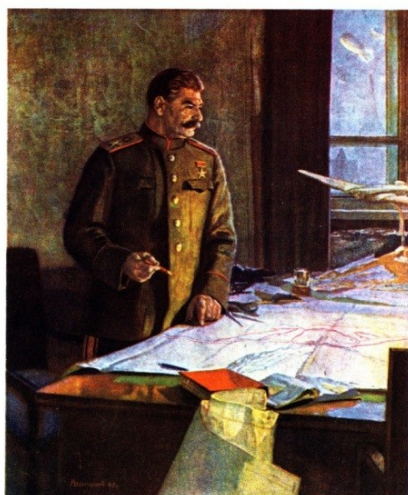
5. Vadoņu kults—J. Staļina un V. Ļeņina personības kults un pēc komunistiskās partijas 20. kongresa 1956. gadā – tikai Ļeņina personības kults. Latviešu valodas mācību grāmatās attēlots Staļina kā PSRS vadoņa un *visu tautu (arī indivīdu) tēva* kults. Tekstos tiek lietoti tādi apzīmējumi kā *Staļina saule, Staļina diena, Staļina vīri* utt. *Staļina vīri*—ierindnieks, tankists, artilērists, lidotājs, jūrnieks un kavalērists—personificē padomju armiju (skat. attēlu). Tie līdz pat 1970. gadiem ir redzami arī pirmsskolas vecumam paredzētajās latviešu valodas mācību grāmatās.

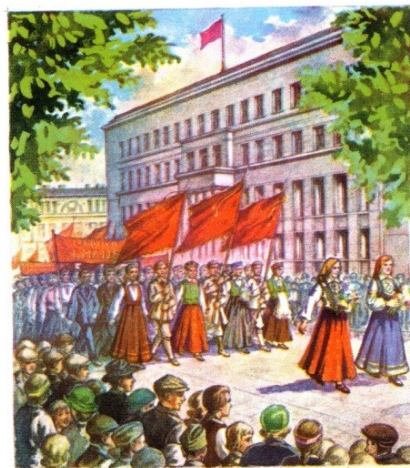
(Ābece bērnu dārziem un mājmacībai, 1949. gads)

(Ābece bērnu dārziem un mājmacībai, 1951. gads)

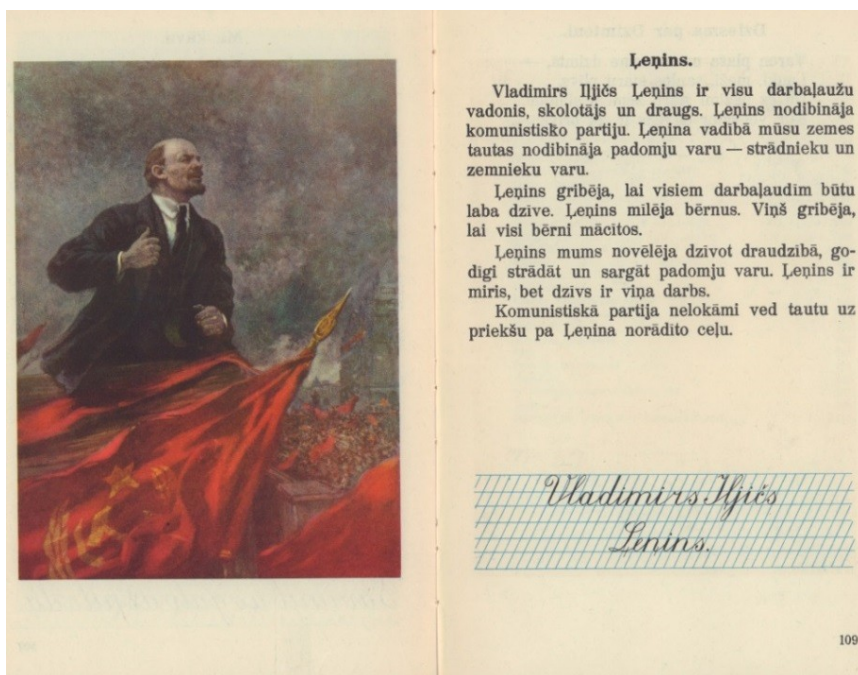

Pa Leņina ceļu uz laimi un slavu
Ar Staļinu sirdī mēs iesim mūždien.
Mēs sargāsim Padomju Tēvzemi savu
Līdz pēdējai asiņu lāsei ikviens.

Pland Maija karogs sarkanais
Pa visu pasauli,
Tas darba tautu kopā ved
Uz lielu nākotni.

(Ābece mājmacībai un bērnu dārziem, 1949. gads)

(Ābece 1.klasei, 1957. gads)

(Ābece 1. klasei, 1977. gads)

6. Maskavas un Krievijas loma padomju republiku saimē.

Krievija untās galvaspilsēta Maskava attēlota kā padomju tautas šūpulis, varens PSRS organizatoriskais, ideoloģiskais un kultūras centrs, Maskava — lielās Dzimtenes

galvaspilsēta. *Lielo Dzimteni* bija noteikts rakstīt ar lielo sākumburtu. Savukārt katra padomju republika iepretim PSRS un Krievijai tika dēvēta par *mazo dzimteni*, kuru bija noteikts rakstīt ar mazo burtu.

(Ābece mājmācībai un bērnu dārziem, 1949. gads, Ābece 1. klasei, 1957. gads)

7. Kolhozniecības, strādniecības prioritāte salīdzinājumā ar citām tautsaimniecības jomām.

Latviešu valodas mācību grāmatās šī tematiskā līnija īpaši bija vērojama piespiedu kolektivizācijas laikā. 1960. gadu grāmatās vairāk jau redzamas arī citas profesijas – skolotāja, ārste, inženieris, rakstnieks, zinātnieks utt., tomēr tekstos joprojām dominē *modernās fermas, veselīgās govīs, rūpīgās slaucējas* u. tml.

(Ābece 1. klasei, 1957. un 1967. gads)

Nobeigums un secinājumi.

Laikposmā no 20. gadsimta 40. līdz 80. gadiem Latvijas PSR izdotās latviešu valodas mācību grāmatas bija viens no daudzajiem padomju ideoloģizācijas komponentiem, un tās ir padomju varas ideoloģijas spilgtas liecinieces.

Analizēto latviešu valodas mācību grāmatu saturā ideoloģizācija ir notikusi pēc plāna – ar grāmatu palīdzību tika veidots gan padomju patriots, gan padomju cilvēks, resp., tika pildīta padomju ideoloģijas minimuma un maksimuma programma.

Lai arī Latvijas valodniecības literatūrā, kā padomju ideoloģizācijas aizsākums tiek minēts 1950. gads ar Otomāra Vilāna rakstu, tomēr var konstatēt, ka jau 40. gadu beigās ideoloģizācija ir spilgti redzama gan pirmsskolas, gan pamatskolas latviešu valodas mācību grāmatās.

Padomju varas ideoloģija latviešu valodas mācību grāmatās gan tekstuāli, gan vizuāli tiek iekļauta pievilcīgi, pat sirsnīgi, izmantojot visdažādākās metodes. Ir vērojama totalitārisma apstākļos izplatītā valodas nivelēšana un desenantizācija, tiek izmantots daudz gatavu konstrukciju.

Ideoloģiskie teksti latviešu valodas gramatikas tematu apgūvē visbiežāk ir nepiemēroti pirms skolēnu un sākumskolas skolēnu vecumposmam, piemēram, burtu apguvei izmantotie

teksti par aģitatoru, 1. maiju, *lielo oktobri*; darbības vārdu vienkāršās pagātnes apguve saistībā ar padomju armijas un Otrā pasaules kara tematiku, tostarp ar militārajiem terminiem, piemēram, *snaiperis, blindāža, sapieris* utt.; lietvārdu skaitlis tiek apgūts ar attēlu palīdzību, kuros redzami ložmetēji un tanki u. tml.

Gramatikas grāmatās raksturīgi tas, ka vēl bez gramatikas vielas vienā attēlā un tekstā tiek ietverti vienlaikus vairāki ideoloģijas paraugi, piemēram, Maskava un tautu draudzība vai arī militarizācija un Staļins, Latvijas kolhoznieki un *lielā Dzimtene* u. tml.

Tas viss, apzinoties PSRS ideoloģijas minimuma un maksimuma programmu galamērķi, mūsdienās liek paraudzīties uz tolaik izmantotajām metodēm un līdzekļiem ne tikai no komiskās puses, bet arī no tā, cik latviešu kā dzimtās valodas apguves metodikā tas mērķtiecīgi tika darīts (ne vienmēr pārdomāti, jo citādi nevar izskaidrot satura neatbilstību skolēnu vecumposmam).

Kā redzams socioloģiskajos pētījumos, padomju ideoloģijas ietekme saglabājusies līdz pat mūsdienām. Piemēram, joprojām nozīmīgā kolektīvisma loma pār individuālo atbildību un iniciatīvu, pašiniciatīvas trūkums, neticība indivīda ietekmei sociālajos procesos unbezierunu pakļaušanās autoritātēm. Pētījumi liecina par to, ka joprojām ir liels tādu cilvēku procentuālais īpatsvars, kuri gaida iniciatīvu no citiem, gaida arī nācijas līderi, kurš pateiks, kā labāk dzīvot un gandrīz visu paveiks pašu vietā. Arī krievu valodas lietojuma pašsaprotamība nevietā ir saglabājusies un tā Latvijā izpaužas valodas izvēles situācijās. Ideoloģija atstājusi ilglaicīgu iespaidu uz latviešu lingvistisko uzvedību, kad saziņas situācijās bieži vien nevis mazākumtautības valodā runājošie, bet latvieši atrodas pielāgošanās situācijā. Pēc sociālpsihologu Hovarda Džailsa (*HowardGiles*) un Nikolasa Kouplenda (*NicolasCoupland*) teorijas atrašanās pielāgošanās situācijās parasti raksturīga minoritātēm viņu mītnes valstī, kādi arī latvieši jutās LPSR, kad ideoloģija krievu tautu un tās valodu pozicionēja par pārāku, nekā citu PSRS republiku pamattautas un to valodas.

Ideoloģija latviešu valodas mācību grāmatās ir ne tikai saistošs pētniecības objekts valodniecībā, bet tās izpēte arī palīdz izgaismot okupācijas sekas, ar kurām joprojām nākas sastapties arī mūsdienās.

Avotu un literatūras saraksts.

Avoti:

- Lubāniete Zenta.** (1949). Ābece mājmācībai un bērnu dārziem. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta.** (1951). Ābece mājmācībai un bērnu dārziem. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta, Petkēviča Zenta, Ramša Anna, Upmane Zenta, Zupāne Johanna.** (1974). Sāksim mācīties! Grāmata pirmsskolas vecuma bērniem mājās un bērnudārzos. (3. izd.) R.: Zvaigzne.
- Lubāniete Zenta.** (1949). Latviešu valodas mācība 1. klasei. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta.** (1948). Latviešu valodas mācība 2. klasei. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta.** (1949). Latviešu valodas mācība 3. klasei. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta.** (1950). Latviešu valodas mācība 4. klasei, R.: LVI.
- Lubāniete Zenta, Beķere Alma.** (1956). Latviešu valodas mācība 1. klasei, R.:LVI.
- Lubāniete Zenta, Bērzāja Lidija, Vuškalne Lidija.** (1957). Ābece 1. klasei. R.: LVI.
- Lubāniete Zenta, Bērzāja Lidija, Ramša A., Vuškalne Lidija.** (1959). Ābece 1. klasei, R.:LVI.
- Lubāniete Zenta, Bērzāja Lidija, Ramša A., Vuškalne Lidija.** (1967). Ābece 1. klasei, R.: Zvaigzne.
- Lubāniete Zenta, Grabis Rūdolfs, Birģele I.** (1953). Latviešu valodas mācība 3. klasei. R., LVI.
- Lubāniete Zenta, Melbārde Vaira** (1975). Latviešu valodas mācība 2. klasei (2.izd.), R.: Zvaigzne.
- Lubāniete Zenta, Melbārde Vaira.** (1983). Latviešu valodas mācība 2. klasei, R.: Zvaigzne.
- Lubāniete Zenta, Eglīte Hilda.** (1983). Latviešu valodas mācība 3. klasei, R.: Zvaigzne.
- Blinkena Aina, Cīrule Dzidra, Cīrulis Kārlis, Freidenfelds Ilmārs, Moze Marta.** (1982). Latviešu valoda 7. un 8. klasei. 7. izdevums. R.: Zvaigzne.
- Freidenfelde Zaiga, Jansone Laima, Laure Anna.** (1972). Latviešu valodas mācība 4. klasei. R.: Zvaigzne.

Grabis Rūdolfs, Ārensone Grieta, Niedra Vera. (1952). Latviešu valodas gramatika 5.–7. klasei, R.: LVI.

Nesterovs O., Osmanis Jāzeps. (1977). Ābece 1. klasei (2. izd.), R.: Zvaigzne.

Literatūra:

Bleiere Daina. (2013). Vispārējās izglītības sovietizācija Latvijā: padomju cilvēka veidošana mācību procesā (1944–1964). // LU LVI.

Dzintars Normunds. (2013). Latviešu valodas mācību satura attīstība pamatskolā no 1940. līdz 1991. gadam: lingvodidaktiskais aspekts. Promocijas darbs, LiepU.

Giles Howard, Coupland Nicolas. *Language: Contexts, Consequences.* Buckingham: Open University Press, 1991.

Mintaurs Mārtiņš. (2016). Nacionālisms un etnopolitika Padomju Savienībā: kas bija “padomju tauta” // *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls* 31. 2015, LU LFMI, 134–152.

Paegle Dzintra. (1999). Latviešu valodas mācībgrāmatas vēstures jautājumi (1940–1950). *Baltu filoloģija VIII: zinātniskie raksti*, 619. sēj. Rīga : Latvijas Universitāte, 137.–146. lpp.

Paegle Dzintra. (2007). Valsts varas iespaids uz latviešu valodas mācību grāmatu saturu. *Letonika. Kultūra un vara: raksti par valodu, literatūru, tradicionālo kultūru.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 9.–18. lpp.

Stanley Vardys Vyta. (1968). Soviet National policy as instrument of political socialization. *The Baltic case. Res Baltica. A Collection of Essays in Honor of the Memory of Dr. Alfred Bilmanis.* A.W. Sijthoff-Leyden, pp. 117–132.

Vehbiu Adrians. Totalitārā albāņu valoda. // *Domuzīme*, 2019, nr.1, 29.–33. lpp.

2020. gada 14. maijā.